

ABDURRAHMAN NÂCİM EFENDİ ve İLK KÜTÜPHANE KATALOGLARI

İbrahim Göksel BAYKAN*

İstanbul kütüphanelerine dair matbu defterlerin ilk mürettibi, hukukçu, şair ve elsine-i selâse edebiyatına vakıf, Mevlânbezzâde Abdurrahman Nâcim Efendi, 1832 yılında Irak'ın Süleymaniye şehrinde doğdu..Babası Süleymaniye'nin tanınmış ve önde gelen ailelerinden Mevlanbezzâdelerden Mevlân Bey'in oğlu Süleymaniye beylerinden Mehmed Bey'dir.¹

Süleymaniye ve Bağdat medreselerinde tahsilini devam ettirmiş, bundan sonra 4-5 yıl kadar Bağdat medreselerinde İslami ilimler üzerine dersler vermiştir. Abdurrahman Nâcim Bey'in sicil dosyasından anladığımıza göre Türkçe, Arapça ve Farsça okuyup yazmaya ve Kürtçe konuşmaya muktedirlerdir.²

Abdurrahman Nâcim Efendi, 8 Temmuz 1861 yılında bilinen ilk memuriyeti olan Dersaadet Kütüphaneler Müfettişliği'ne atanmıştır. Abdurrahman Nâcim Efendi'nin Dersaadet Kütüphaneler Müfettişliği'ne atandığı belge incelendiği zaman, bu göreve atanmasının temel sebebi, İstanbul'da mevcut kütüphanelerin gün geçtikçe harap olması, kitapların korunması ve yararlanılması işlerinin güçleşmesi nedenlerinden kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Bundan dolayı Abdurrahman Nâcim Efendi, burada bulunan kitapların önce tespit etmek ve sonra da bu tespit edilen kitapların fihrist ve kataloglarının hazırlanması işleri ile görevlendirilmiştir.³

Osmanlı Devletinde kütüphane katalogları kurulan ilk kütüphaneler ile birlikte ele alınmıştır. Bu dönemde kurulan birçok kütüphanenin vakfiyesinin olduğunu görmekteyiz. Vakfiyelerde vakfın diğer özelliklerinin yanı sıra bağışlanan kitaplarla ilgili bir listenin de olması hemen göze çarpmaktadır. Bu defterler 17.yüzyıldan itibaren daha da ayrıntılı hale getirilmiş ve bazı alt konular eklenmiştir. Koleksiyonların zenginleşmesine paralel olarak konu başlıkları da artmıştır. Bu zamanda ekli vakfiye listelerinin yanı sıra ayrıca defter adı verilen müstakil kataloglar yapılmaya

* Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı/İSTANBUL

¹ BOA.SAİD.d.Dosya No:18 Gömlek No:125 ;İbnül Emin Mahmud Kemal İnal, Son Asır Türk Şairleri, İstanbul,1931.C:3, 267 s.; Mehmed Tahir Bey, Osmanlı Müellifleri, İstanbul,1311, 266 s.

² BOA.SAİD.d.Dosya No:18 Gömlek No:125

³ BOA.İ.DH.20654

başlanmış ve bunların sayısı giderek artmıştır.19.yüzyıldan itibaren ise özellikle okuyuculara kaynaklık ve rehberlik etmek üzere el defteri adı verilen kataloglar hazırlanmıştır.

Tanzimat'a kadar yapılan kataloglar genellikle basit usul esas alınarak yapılmıştır. Başlangıçta kataloglar ilmiye sınıfı tarafından hazırlanırken,19.yüzyıldan itibaren hâfız-ı kütüb, evkâf müfettişi ve kâtibleri tarafından hazırlandığı görülmektedir. Özellikle 19.yüzyılın ikinci yarısından itibaren vakıf kütüphanelerinin sayısının artması ve umumi kütüphanenin kurulma fikri ile okuyucu ve kütüphanecilere kolaylık sağlamak, eserlerin bibliyografik denetimini yapmak ve bunlarla ilgili bilgilere erişmek için başta İstanbul olmak üzere birçok kütüphanenin katalog, indeks ve bibliyografyalarının yayımlandığı görülmektedir.

Osmanlı Devletinde ilk toplu katalog çalışmasını 1850-1854 tarihleri arasında Ali Fethi Bey yapmıştır. Meclis-i Maarif üyesi de olan Ali Fethi Bey, kütüphanelerimizde bulunan eserlerin bibliyografik denetimlerini sağlamak amacıyla kütüphanelerimizin ihtiyaç duyduğu katalog ve fihrist eksikliğini görerek, eskiden bilad-ı selâse adı verilen İstanbul'da Üsküdar, Galata ve Eyüp semtlerindeki özel kitaplıkların, yazma kitapların bilgilerini ihtiva eden "el-Asarü'l-aliyye fi Hazainü'l Kütübi'l -Osmaniye" adını verdiği bir katalog denemesi çalışması meydana getirmiştir. Bu toplu katalog çalışması, her yazma eserin İstanbul'da hangi semt kitaplığında bulunduğu belirtildikten sonra, eserler konularına göre bir araya getirilmiştir. Her kitabın, yazarının adı ve ünvanı, doğum ve ölüm tarihleri de verilmek istense de çoğunlukla gösterilmemiştir. İstanbul'daki kütüphanelerle sınırlı olan bu ilk katalog çalışması bu alanda yapılan ilk ciddi girişim olması açısından önem taşımaktadır. Bu katalog çalışması biraz karışık olmasına rağmen İstanbul'da bulunan 36 kütüphanedeki kitapların listesini ilk veren kaynaktır. Konular 3 ana konu başlığı altında incelenmiştir.

II.Abdülhamid devrinde, kütüphanelere ve kütüphanecilik ile ilgili çalışmalara çok ehemmiyet verilmiştir. Bu dönemde birinci aşamada gerçekleştirilen çalışmaları iki aşamada ele alabiliriz.1861 tarihli bir arşiv belgesinde kütüphanelerin sebt-i defter işlerinin yapılması için Evkâf- ı Hümâyun teftiş kâtiblerinden Fikri ve Refik Efendileri günlük kırkar kuruş ücretle görevlendirildikleri anlaşılmaktadır. Kütüphanelerin bazılarının hazırlanması esnasında burada görev yapanlardan Fikri Efendi vefat etmiş, daha sonra bu işin yarıda kalmaması için yine Evkâf-ı Hümâyun teftiş

başkâtiblerinden Hamdi ve Kamil Efendi 300 kuruş maaşla bu göreve tevcih edilmiştir⁴.

Kütüphanelerdeki eserlerin hazırlanma işlemi devam ederken Abdurrahman Nâcim Efendi, 9 Temmuz 1861 yılında Dersaadet Kütüphaneler Müfettişliğine atandığı görülmektedir. İstanbul kütüphanelerine dair matbu ilk defterlerin mürettibi, hukuk adamı Mevlanbeyzâde Abdurrahman Nâcim Efendi'nin bu göreve atanması ile kütüphanelerdeki kitapların tespiti ve kataloglarının hazırlanması konusunda çok önemli adımlar atılmaya başlanacaktır.

Arapça, Farsça ve Türkçe dillerine iyi derecede bilen ve elsine-i selâse edebiyatına vâkıf olan Abdurrahman Nâcim Efendi bu vazifeyi yaparken elde ettiği bilgi ve deneyimlerle sonraları basımı yapılan Damat İbrahim Paşa ve Ragıp Paşa Kütüphanelerinin kütüphane katalogları ve İstanbul Kütüphanelerinin Umumi Fihristinin hazırlanmasında kaynaklık etmiştir. Abdurrahman Nâcim Efendi'nin bu çalışmayı yaparken Süleymaniye'de medreselerde önceden edindiği bilgilerden de yararlanmıştı.

Abdurrahman Nâcim Efendi ilk olarak Umumi Fihristi hazırlayarak işe başlamıştır. İstanbul da bulunan kütüphanelerin genel bir fihristi olan bu çalışmada eserleri 19 konu başlığı altında toplamıştır. 552 sahifeden oluşan bu çalışmada İstanbul'un 24 kütüphanesindeki eserler alfabetik sıra ile gösterilmektedir. Kitapları fihristte bulunan kütüphaneler şunlardır: Ayasofya, Esad Efendi, Köprülü, Nuruosmaniye, Velîyüddin Efendi, Aşir Efendi, Yeni Camii, Hamidiye, Süleymaniye, Hacı Selim Ağa, Şehit Ali Paşa, Laleli, Fatih, Damat İbrahim Paşa, Ragıp Paşa, Feyzullah Efendi, Velîyüddin Carullah, Selimiye, Murat Molla, Hekimoğlu Ali Paşa, Hüsrev Paşa, Kılıç Ali Paşa, Şehzade Camii

Umumi fihristde ilimlerin taksimi ve kitapların tasnif usulü kısmen şu tarzdadır :

Kütüb-i Semaviyye, Tecvid ve Kıraat, Tefsir, Usul-i Hadis, Usul-i Fıkıh, Fıkıh, Fetava, Ferâiz, Akaid ve Kelam, Tasavvuf ve Mevâiz ve Mecâlis, Hikmet, Mantık, Heye, Hendese ve Hesâb, Ahkâm-i Nücûm, Evfâk-ı Remil ve Havas-i Huruf, Tevârih-i Siyer.

24 kütüphanenin hepsi birarada alfabetik sırası ile gösterilen ve karşılarında bulunduğu kütüphanelerin numaraları kaydolunan kitapları

⁴ BOA.İ.DH.31980

hakkında bilgi sahibi olabilmek için tasavvuf, mevâiz ve mecâlis başlığı altındaki kitapların sayımları sonucunda bu kısım için 50 sahife ve her sahifede 36 satır olduğuna göre tasavvuf konusunda toplam 1800 kitabın bir arada bulunduğu sonucuna varılmaktadır⁵. Vakfiye defterlerinde yapılan İslami konulara göre hazırlanan bu katalogdaki sistem daha sonra Damat İbrahim Paşa ve Ragıp Paşa Kütüphanelerinin hazırlanmasında da kullanılacaktır.

Vakıf kütüphanelerinin fihristlerinin basılmasına ilk H.1279/1863 yılında başlanmış ve ilk önce Damat İbrahim Paşa kütüphanesi taş baskı olarak basılmıştır. Damat İbrahim Paşa Kütüphanesi Şehzade Mehmed Camii yakınındaki Damat İbrahim Paşa külliyesinde 1832 yılında tesis edilmiştir. Sultan III.Ahmed ve Lale devrinin meşhur sadrazamı Nevşehirli Damat İbrahim Paşa (1718-1730) vakfettiği bu kitaplar arasında tezhip ,minyatür ve cilt bakımından çok güzel eserler yer aldığı gibi müellif hatlı ve istinsah tarihi oldukça eski eserler vardır.

Eserlerin konularına göre dağılımı şöyledir :

Mushaf-ı Şerif :2	Astronomi:5
Semaviyye :3	Matematik :2
Kıraat :6	Cebir :2
Tefsir :224	Coğrafya :3
Usul-i Hadis :5	Tarih ve Tabiiyet :4
Hadis :188	Tarih ve Beşeriyet :64
Usul-i Fıkıh :58	Tıp :14
Fıkıh :191	Edebiyat :25
Fetva :56	Yazışma ve Divan :18
Feraiz :3	Meani ve Beyan :59
Tasavvuf :24	Adab :7
Mevaiz ve Ahlak .43	Nahiv :53
Akaid ve Kelam .30	Sarf :6
Mantık :15	Arapça Lügat :41
Hikmet :21	İlmi Mecmualar :3
Yıldızlar İlmi ve Cifir :4	Çeşitli :23

⁵ Umumi Fihrist. Beyazıt Devlet Kütüphanesi. No:2347

Bu kütüphanedeki kitaplar 1914 yılında Sultan Selim de tesis edilen kütüphaneye nakledilmiş, 1918 yılında da Süleymaniye Kütüphanesine getirilmiştir.

Fihristin sonunda Şehzade Cami-i şerif kurbunda Sadrazam-ı Esbâk Damad İbrahim Paşa merhumun kütüphanesinde mevcut 1250 cilt kütüb-i mütenevvianın evsâf-ı mümeyyîzesi ile isim ve müellif ve kâtib ve tarihlerini şâmil usul-ı cedîde üzere işbû bir kıt'a defterini tertîb ve tanzîm ve mürettîbi abd-i fakîri asim Kütüphaneler Müfettişi Abdurrahman Nâcim'in kalemi ile tahrir ve terkîm ve Evkâf-ı Hümâyunda litografya ile tab' ve tersîm kılındı, ibaresi ile sonunda eserin H.1279/1863 yılının Şaban ayının ortalarında basıldığı açıkça belirtilmektedir⁶.

H.1285/1870 yılında basılan Ragıp Paşa Kütüphanesinin fihristleri de yine taş baskı olarak basılmıştır.Bu fihristin sonunda da şu kayıt yazılmıştır :

Sadr-ı esbak Ragıp Paşa merhumun kütüphanesinde mevcut olan kütüb-i mergûbe-i ulûm ve resail-i mütenevvia-i fûnûnun isim ve müellifleri ile sair evsâf-ı mümeyyîzlerini şâmil olarak usul-ı cedîdeye tatbîkan işbu abd-i asim Kütüphaneler Müfettişi Abdurrahman Nâcim'in mârifet-i 'acizanesi ile tertîb ve tanzîm kılınmış olan defteri nâfi eseri bu defa Takvimhane-i Amire de tab ve temsîl kılınmıştır.7 Şaban 1285

Toplam 80 sahifeden oluşan ve 1492 kitabın bilgilerinin bulunduğu Ragıp Paşa Kütüphanesi fihristte ilimlerin taksimi ve kitapların tasnifi şu şekildedir :

Mesahif-i Şerife, Kütüb-i Tecvîd ve Kıraat,Tefsir-i Şerife,Usul-i Hadis, Hadis-i Şerife, Usul-i Fıkıh, Fıkıh, Fetâva, Ferâiz, Akaid ve Kelam, Hikmet, Hey'e ve Hendese ve Hesâb, Tıb, Havas, Siyaset ve Ahlak, Coğrafya, Meâni ve Beyân, Adab ve Va'z ve İstiâre, Nahiv,Sarf, Lügât-i Arabiyye ve Farsiyye ve Türkiyye ve Mecami-i Fünûn

Bu ifaden de anlaşılacağı üzere Ragıp Paşa Kütüphanesini fihristleri de yine Damat İbrahim Paşa Kütüphanesinde olduğu gibi Dersaadet Kütüphaneler Müfettişi Abdurrahman Nâcim Efendi tarafından yapıldığı görülmektedir⁷. Ali Suavi'nin Paris'te neşrettiği Ulum gazetesinin üçüncü cüzünde bu fihrist hakkında şu bilgiler verilmektedir :

⁶ Damat İbrahim Paşa Kütüphanesi Fihristi, Dersaadet, 1279

⁷ Ragıp Paşa Kütüphanesi Fihristi, Dersaadet ,1284

İstanbul’da Kütüphaneler Müfettişi Efendi’nin Ragıp Paşa Kütüphanesi’nin defterini yapıp satmakta olduğu gazetelerde ilan ile görüldü. Bundan onbir sene akdem İngiltere’de Cemiyet-i İlmiye-i Şarkiye Ragıp Paşa Kütüphanesinin defterini bizim huruf ile tab edip neşretmişti. Bu İngilizler’in defterinde esâmi-i kütübden başka Ragıp Paşa’nın tercüme-i hâli ve kütüphanenin tarihi ve mektebi ve içinde dışında mensur ve manzum yazıların tarifi ve bazı faydalı bilgiler vardır.Şimdi müfettiş efendinin yapmış olduğu defter bundan daha mükemmel ise herkes memnun olacaktır zannederiz⁸.

Damat İbrahim Paşa ve Ragıp Paşa Kütüphanelerinin fihristleri incelendiği zaman kitapların sırasıyla ismi, müellif ve tarihi, hattının türü, satır sayısı, lisanı ve adet bilgileri sırasıyla yer almaktadır.

Basma kütüphane fihristlerinin yanı sıra 19.yüzyılın ilk yarısında başlayan ve özellikle ikinci yarısında sayısı artan kütüphane kataloglarının yazma olarak hazırlanmasıdır. Bu kataloglarda sırasıyla kitabın adı, müellifi cilt ve satır sayısı ve vakfiyelerin sonunda görülen listeler esas alınarak yapılmış olmasıdır. Yazma kütüphane katalogların en önemli özelliği kütüphanenin kurulmasıyla birlikte hazırlandığı için bazı önemli kayıtlar ve notlar yer almaktadır. Böylece vakfiyesi olmayan ya da hakkında az bilgiye sahip olunan kütüphaneler hakkında önemli bilgiler ihtiva etmesidir.

Bunlar içinde en güzel örneği 1284/1867 yılında hazırlanan Fatih Camii Kütüphanesidir. Fatih Kütüphanesi ilk defa Sultan II.Mehmed tarafından 1471 yılında inşa ettirilen camiinin içinde tesis edilmiştir. Kitaplar I.Mahmud zamanında 1742’de camiinin kible duvarına inşa edilen kütüphane binasına nakledilmiştir. Mevcudu Sultan I.Mahmud ve bazı hayır sahiplerinin de bağışlarıyla çok zengin bir koleksiyon haline gelmiştir.

Bu defterin başında şu ibare yer almaktadır : “Fatih Camii derununda mevcûd bi’l-cümle kütüb-i mütenevvianın el defteridir.”Katalogun sonunda ise 7 Rebiülevvel 1284 kaydı ile bunun hemen altında Abdurrahman Nâcim Efendi’nin mührü vardır. Bu kayıt dikkâtle incelendiği zaman kütüphanede bulunan 5500 cilt takımın ismi,müellifi, kâtib ve diğer özelliklerinin usul-i cedideye göre cetvellerin hazırlanmış olduğu yazmaktadır⁹.

Bu defterde ilimlerin taksimi ve kitapların tasnifi şu şekilde yapılmıştır :Mesahif-i Şerif, Kütüb-i Semaviyye, Kıraat,Tefsir-i Şerife,Usul-i Hadis,

⁸ Osman Ergin, ag.e.401-402 ss

⁹Fatih Cami-i Şerif Kütüphanesinin Kadim Defteri.Süleymaniye Kütüphanesi. Yazma Bağışlar No:252

Hadis-i Şerife, Usul-i Fıkıh, Fetâvâ, Tasavvuf, Mevâiz, Akâid ve Kelâm, Hikmet, Mantık, Hey'et ve Coğrafya, Ahkâm ve Nücum, Havas, Remil ve Cifr, Hesab ve Hendese, Tıb, Ta'bir, Edebiyat ve Muhâzarât ve Divâvin, Tevârih-i Ta'biyye, Tevârih ve Tevârih-i Siyeriyye, Me'ani ve Beyân, Adâb ve Vaz' ve İsti'are, Sarf, Nahiv, Lügât-i Arabi ve Farsi ve Türki, Mecâmî'-i Fünun

Konulara göre eserlerin dağılımı şöyledir :

Mushaf-ı Şerif :23	Mantık :59
Semaviyye :8	Heyet ve Coğrafya :33
Kıraat :42	Ahkam ve Nücum :14
Tefsir-i Şerife :588	Havas, Reml ve Cifr :7
Usul-i Hadis :15	Hesab ve Hendese :12
Hadis-i Şerife :513	Siyaset ve Ahlak :74
Usul-i Fıkıh :245	Tıb :125
Fıkıh :800	Tabir :9
Fetava :46	Edebiyat, Muhazarat ve Divavin ve İnşa :503
Tasavvuf ve Muvaaza :354	Tevarih-i Tabiiyet :25
Akaid ve Kelam :279	Siyer ve Tevarih-i Beşeriyye :351
Hikmet :58	Meani ve Beyan :166
Adab, Va'z ve İstiare :66	Sarf :78
Nahv :320	Lügat-i Arabi,Farsi ve Türki :140
Mecami-i Fünun :159	

Bununla beraber Abdurrahman Nacim Efendi'nin Fatih Kütüphanesinin bu dönemde Hafid Efendi Kütüphanesinin defterini de hazırladığını görüyoruz. Hâfid Efendi, Reisülkütab Mustafa Efendi'nin torunu, Şeyhülislam Mustafa Âşir Efendi'nin oğludur. İyi bir eğitim aldıktan sonra çeşitli yerlerde kadılık görevinde bulunmuş, 1807 'de Anadolu ve 1810 yılında Rumeli Kazaskeri olmuştur. Bu görevi sırasında iken vefat etmiştir. Çok erken senelerde kitap tetkik etmeye başlamıştır. Hafid Efendi 1806 tarihinde Âşir Efendi Kütüphanesine kitaplarını vakfetmiştir.

Hafid Efendi Kütüphanesi Fihristinin sonunda aynen şu ibare yer almaktadır :Hafid Efendi ve bazı ashâb-ı hayrâtın eserlerine istinaden Kütübhane-i mezkûr derûnunda mevcut kütüb usul-i cedide üzere tahrir olunduktan sonra işbu hülâsatü'l defteri dâhi tanzim ve bâlâda gösterildiği

vechle kütüb-i mütenevviayı hâfız-ı kütüblerine teslim olunduğu müşir-i şerh verildi. 15 Recep 1280¹⁰

Kütüphanelerin 1869 tarihinde Maarif Nezâreti'nin sorumluluğuna verilmesi ile kütüphane kataloglarının hazırlanması, basılması ve neşri konusunda bazı önemli işlerin daha etkin ve verimli yapıldığı görülmektedir. Abdurrahman Nacim Bey'in Kütüphane kataloglarının basılması aşamasında 29 Rebiülahir 1883 tarihinde değişik bir çalışmaya imza atılmıştır. Bu tarihli belgede :

“Dersaadet ve bilâd-ı selâsede kain kütübhanelerin mevcud olan defterleri mürûr-ı zaman ile fersude olmakla beraber hakk ve silinti gibi tağyîrat ve ifsadata uğrayub itibardan bi'l külliye sakıt bir hale gelmiş olmasından dolayı kütüb-i mevcûdenin telef ziya'ından vikâyesi zımnında görülen lüzum ve ihtiyaç üzere kütübhanelerin teftişiyle beraber yeniden defterlerinin tanzimi için iki kol olarak memurlar tertûb ve tayin olunmuş demektedir”¹¹.

Kütüphane kataloglarının hazırlanması ile ilgili olarak arşivde rastladığımız 5 Eylül 1883 tarihli bir belgede, Hamidiye, Yeni Cami, Köprülü, Ragıp Paşa, Damad İbrahim Paşa ve Atıf Efendi kütüphanelerinin yazılma işlemlerinin 2 muavin, 2 memur ve 2 katip ile tamamlandığı görülmektedir. Bu belgede Yeni Cami Kütüphanesi katalogunun tamamlandığı ve yakın bir zamanda tab ve neşr edileceği dile getirildikten sonra, bundan sonra da 16-17 kütüphanenin daha yazılacağı beyan edilmektedir¹². Bu çalışmalarda bazı fihristlerin sonunda kayıtlarda bilhassa ikinci kol tahrir memuru Mustafa, muavini Ali Haydar, Kâtib İbrahim Edhem, Kütüphaneler Müfettişi Mehmed Nazım ve ikinci kol muavini Ömer Efendi, Kâtib Ahmed Hamdi ve Dersaadet Kütüphaneler Müfettişi Ahmed Süreyya Bey'in isimlerine rastlanmaktadır. Kütüphaneler Müfettişi Mehmed Nazım ve Ahmed Süreyya Beyler ile Ömer Efendi ve İbrahim Edhem Efendi Abdurrahman Nacim Bey'in yanında yetişmiş ve daha sonra bu kütüphane fihristlerinin hazırlanma işini yerine getirmesi Abdurrahman Nâcim Efendi'nin ne kadar önemli bir iş yaptığını göstermesi açısından son derece önemlidir¹³.

¹⁰ Hafid Efendi Kütüphanesi Defteri. Süleymaniye Kütüphanesi .Yazma Bağışlar No:2725

¹¹ BOA.İ.DH.70123

¹² BOA.İ.DH.71104

¹³ BOA.YA.25/36

26 Eylül 1884 tarihli bir yazışmada ise, kütüphanelerde yapılan çalışmalar hakkında bilgi istenmiş, bu yazıya verilen cevapta ise iş akışı, kütüphanelerdeki mevcut ve kayıp kitapların sayıları bildirildiği belgenin içeriği şöyledir :

Kütüphanelerin yazılma işi devam ederken, bir yandan da basma faaliyetleri başlamıştır. 1300-1312 yılları arasında katalogların basımı tamamlanmış, İstanbul'da bulunan 83 koleksiyon, 69 kütüphanenin katalogu 40 cilt halinde basılmıştır. Bu fihristlerin 15'i mülhak olarak ve 9'u da bir arada basılmıştır¹⁴. Devr-i Hamîdi Kataloqları adıyla bilinen kataloglardan günümüzde de sıkça yararlanılmaktadır.

Devr-i Hamidi Kataloglarının mukaddime kısmı aynen şu şekildedir :

İstanbul ve bilâd-ı selâse vaki kütübhanelerdeki kütüb-i mevcudenin her nasılsa şimdiye kadar matlub vechle defterleri tab etdirilememiş idi, amâl-i mea'ali iştimâl-i şahâneleri daima neşr ma'ârif masruf olan pâdişah-ı marifet-perver ve şehin-şâh-ı adalet-küster (Sultan Abdülhamid-i Sani) efendimiz hazretlerinin müesseri-i celile-i mülkdârlarına bir ilave-i cemile olmak ve erbâb-ı ilm ve mütalaanın müracaatını teshil itmek üzere bu kere.....kütüphanesinde mevcûd kütüb-i nefisenin işbu defteri Maarif Nezareti celilesi tarafından tab u temsîl kılınmıştır, i baresi vardır.

Yine bazı fihristlerin son sayfasında ise şu ibare yer almaktadır :..... kütüphanesinde mevcut bulunan kütüb-i ve mesâhif-i şerifenin bir kıta hülâsa pusulasıdır. Bundan sonra ise kütüphanesi fihristin de bulunan eserlerin ilimlerine göre taksimi ve tasnifi yapılan eserlerin toplam miktarı yer almaktadır. Bunun hemen altında ise: Hülâsa defterde muharrir olduğu vechle.....tarihinde yazılıb kütüphanede bulunan deftere tatbîkan kütüb-i mezbûre numara itibariyle varsa mükerrer kitaplar da belirtilerek toplam kitap sayısı verilmiştir¹⁵.

Fatih Kütüphanesinin fihristini incelediğimiz zaman bunun 1863 yılında Abdurrahman Nâcim Efendi tarafından hazırlanan Fatih Kütüphanesi Defterinin aynısı olduğu göze çarpmaktadır. Bu durumdan da anlaşılacağı üzere bu fihrist hazırlanırken Abdurrahman Nâcim Efendi'nin yapmış olduğu çalışmadan yararlanıldığı sonucuna varılmaktadır.

¹⁴ Nimet Bayraktar. "Yazma ve Basma Kütüphane Fihristleri, Türk Dünyası Araştırmaları (1982), S:21; 156-159 ss

¹⁵ Defter-i Kütübhane-i Amca Hüseyin Paşa, İstanbul, 1310.

Damat İbrahim Paşa ve Ragıp Paşa Kütüphanelerinin fihristlerini de tetkik ettiğimiz zaman büyük ölçüde H.1279/1863 ve H.1285/1870 yıllarında basılan ve Abdurrahman Nâcim Bey tarafından hazırlanan Damat İbrahim Paşa ve Ragıp Paşa Kütüphanelerinde bulunan eserlerin yer aldığı katalogdan yararlanarak yaptığı anlaşılmaktadır. Günümüzde de hâlen kullanılan Devr-i Hamîdî Kataloglarının hazırlanması ve daha sonra bunların basılması işinin temellerinin, 1861-1871 yılları arasında Dersaadet Kütüphaneler Müfettişliği yapan bu görevi sırasında Umumi Fihrist, Damad İbrahim Paşa ve Ragıp Paşa Kütüphanelerinin fihristlerini yayınlayan, Fatih ve Hâfîd Efendi Kütüphanelerinin yazma fihristlerini hazırlayan Abdurrahman Nâcim Efendi olduğu açıkça ortaya çıkmaktadır.

Abdurrahman Nâcim Efendi, Dersaadet Kütüphaneler Müfettişliği görevini yürütürken 1864 yılında Said Bey'in maiyyetine ona kâtib olarak eşlik ettikten sonra 1865 yılında Paris'te bulunan Mekteb-i Osmaniye'de hoca olarak görevlendirilmiştir. 2 yıl Paris'te kaldıktan sonra, 1867 yılında İstanbul'a dönerek tekrar eski görevine devam etmiştir. Dersaadet Kütüphaneler Müfettişliğinin yanı sıra bu dönemde Takvimhâne-i Âmire matbaası başmusahhihliği ve Beyazıd Rüşdiyeside Farsça muallimliği de yaptığı sicil dosyasında görülmektedir.

1870 yılında Abdurrahman Nâcim Efendi Dersaadet Kütüphaneler Müfettişliğinden Dersaadet Meclis-i Temyiz Şubesi Mümeyyizliği atandıktan bir süre sonra Mülkiye sınıfına geçerek Konya Larende'ye kaymakam olarak atanmıştır. Burada 1,5 sene kaldıktan sonra Suriye'nin Bekaül-aziz kazasına kaymakam olmuştur. Bu görevinde becayişle 1874-1875 yılında yine Lazkiye kazası kaymakamlığına naklolmuştur. Bu vazifesine müteakip Suriye Hasbiya, 1876 ve 1877-1878 Edhemiyye de kaymakamlık görevlerini ifa etmiştir. 1878 yılında önce Lüleburgaz daha sonra da Edirne Müdde-i Umumi Muavinliği vazifesinde bulunduktan sonra 1879'da Hüdavendigâr, 1880-1881 yılında Halep Vilayeti İstinaf Mahkemeleri Müdde-i Umumilikleri yaptı. Bundan sonra ise Diyarbakır'da İstinaf Dairesi Başkanlığı(1882-1883) ve müteakiben aynı vilayet Bidayet Mahkemesi Riyaset-i Ula 1884-1886) görevleri yaptı.

Abdurrahman Nâcim Bidayet Mahkemesindeki görevinde iken sicil dosyasından bir takibata uğradığını görüyoruz. Bulunduğu görevlerde hüsn-i hizmeti, derece-i ilim ve iktidari müsellemler iken 1888 yılında ahkâm-ı kanuniye ve rızây-ı 'aliyeye mugâyir harekât ve muamelâta cüret ettiği icra kılınan bir tahkikattan anlaşıldığına göre devlet memurluğundan azledilmiştir. Bu arada 17 Temmuz 1890 tarihinde Abdurrahman Nâcim

Efendi'nin Beyrut Vilayeti İstinaf Mahkemesi Müdde-i Umumilik görevi ile devlet memurluğuna geri dönmüş, bir süre sonra aynı görevine Adana'da devam etmiştir. Nâcim Efendi son olarak olan Mamuratü'l Aziz Vilayeti Ceza Dairesi Reisliğine atanmış,(1894-1895) bu görevinde iken 63 yaşında ölmüş ve Mamuratü'l Aziz de defnedilmiştir¹⁶.

¹⁶ BOA.SAİD.d.Dosya No:18 Gümlek No:125

